

ՀԱՅԿԱԶ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ*

*Պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Երևանի պետական համալսարան
hovhaykaz@gmail.com*

ԳԵՆԵՐԱԼ ՎԱՍԻԼ ԲԵՀՐՈՒԹՈՎ

Քանալի բառեր՝ գեներալ Բեհրութով, հայ զորավար, ռուսական բանակ, պատերազմ, հաղթանակ, տարեգրություն, ներդրում:

Ներածություն

Վասիլ Օսիպովիչ Բեհրութովը (Բարսեղ Հովսեփի Բեհրությանը) ծնվել է 1791 թ. Թիֆլիսում՝ Բեհրութովների նշանավոր ընտանիքում: Պապը՝ Բարսեղ Բեհրութովը, վրաց թագավոր Հերակլ 2-րդի հետ մասնակցել էր Նադիր-Շահի հնդկական արշավանքներին, վարել էր Թիֆլիսի մելիքի պաշտոնը: Վասիլ Բեհրութովի հայրը՝ Հովսեփ Բեհրութովը, վրացական բանակի կազմում տարիներ շարունակ կռվել է պարսիկների դեմ, 1804 թ. մասնակցել է Պավել Ցիցիանովի երևանյան արշավանքին, ստացել է գնդապետի աստիճան և պարգևատրվել Սբ. Աննայի 2-րդ աստիճանի ադամանդակուտ շքանշանով:

Վասիլը երեք եղբայրների մեջ թեպետ կրտսերն էր, սակայն ամենից ուշիմն էր: 1802 թ., երբ Թիֆլիսում բացվեց ազնվականական դպրոց, Վասիլ Բեհրութովը դարձավ այդ դպրոցի սովորողներից մեկը: Դպրոցն ավարտելուց հետո նրան ուղարկում են Պետերբուրգ՝ զինվորական կրթություն ստանալու, ինչն այդքան գրավում էր երիտասարդ Վասիլին:

1807–1809 թթ. Բեհրութովը հաջողությամբ ուսանում է Պետերբուրգի կադետական կորպուսում և ավարտելուց հետո ստանում է ենթասպայի աստիճան: Ի դեպ, դպրոցում ավանդույթ է եղել լավագույն սովորողների նկարները փակցնել կորպուսի ընթերցասրահում. ընդամենը տասը ընտրյալների շարքում տեղադրվում է նաև կովկասցու արտաքինով Բեհրութովի դիմանկարը:

Ռազմական առաջին մկրտությունը և առաջին հաղթանակները:

Վերադառնալով հայրենիք՝ Բեհրութովը գործուղվում է Խերսոնյան գրե-նադերական գունդ՝ որպես գումարտակի համհարզ: Ռազմական ուսուցիչնե-

* Հոդվածը ներկայացվել է 08.02.21, գրախոսվել է 07.05.21, ընդունվել է տպագրության 02.08.21:

Գեներալ Վասիլ Բեհբուզով

րի հարցում Վ.Բեհբուզովի բախտը մշտապես բերել է: Սկզբում նա նշանավոր գեներալ Տորմասովի համհարզն էր: 1810 թ., երբ դեռ չէր բոլորել Բեհբուզովի քսանամյակը, նա մասնակցություն է ունենում Ախալցխայի բերդի պաշարմանը, որն էլ դառնում է իր առաջին ռազմական մկրտությունը: 1811 թ. գեներալ Տորմասովին Կովկասում փոխարինելու է գալիս գեներալ-լեյտենանտ մարկիզ Պաուլուչին: Շուտով սկսվում է 1812 թ. հայրենական պատերազմը և Պաուլուչին նշանակվում է ռուսական Առաջին բանակի շտաբի պետ: Վասիլ Բեհբուզովը որպես վերջինիս համհարզ, մեկնում է գործող բանակ: Այսպիսով, տակավին երիտասարդ Բեհբուզովին վիճակվում է դառնալ 1812 թ. հայրենական պատերազմի մասնակիցը՝ մարտերով Ռիգայի մատույցներից հասնելով մինչև Մեմել: Ավելին, այդ պատերազմում նա հասցնում է վաստակել իր առաջին լուրջ պարգևը և կոչումները: 1813 թ. սկզբին Բեհբուզովը պարգևատրվում է Սբ. Աննայի 3-րդ աստիճանի շքանշանով, տեղափոխվում է լեյբ-գվարդիական Սեմյոնովյան գունդ և ստանում պորուչիկի աստիճան:

Ճիշտ է, համհարզի կարգավիճակն այնքան էլ չէր հրապուրում Բեհբուզովին. նրա տարերքը ռազմի դաշտն էր, սակայն նշանավոր գեներալների, այն էլ կառավարչապետների համհարզ լինելը լավագույն հնարավորությունն էր տարածաշրջանում խմորվող իրադարձություններին անմիջական մասնակցություն ունենալու համար: 1816 թ. նա արդեն Կովկասի նոր կառավարչապետ, նշանավոր գեներալ Ալեքսեյ Երմոլովի համհարզն էր, որի հետ էլ մասնակցում է հանրահայտ պարսկական դեսպանությանը: Կովկասի կառավարչապետին հատկապես զարմացնում է երիտասարդ զորականի պարսկերենի և հայերենի գերազանց իմացությունը: Բեհբուզովը վարժ տիրապետում էր նաև ռուսերենին, վրացերենին և թուրքերենին, մասնակիորեն նաև ֆրանսերենին և գերմաներենին: Ի դեպ, Պարսկաստանում նրան շնորհում են Առյուծի և Արևի 2-րդ աստիճանի շքանշան, իսկ վերադարձից հետո ստանում է կապիտանի աստիճան:

1819–1820 թթ. Բեհբուզովը Երմոլովի հետ միասին մասնակցություն է ունենում Կովկասի լեռնականների դեմ սկսված կռիվներին, վաստակելով քաջ ու հմուտ հրամանատարի համբավ: Երմոլովին այստեղ արդեն հաճելիորեն զարմացրեցին երիտասարդ սպայի ռազմական խորը գիտելիքները և մարտ վարելու նրա արտասովոր ունակությունները: Բեհբուզովը պարգևատրվում է Սբ. Վլադիմիրի 4-րդ աստիճանի շքանշանով: Այստեղ էլ մարտերից մեկի ժամանակ, Խոզդեկի մոտ կայանում է նրա հանդիպումը իր մեծահամբավ հայրենակցի՝ գեներալ Մադարովի հետ: Սակայն եթե վերջինս

Հովհաննիսյան Հ.

արդեն ճանաչված անուն էր Ռուսաստանում, ապա Բեհբութովի համար դեռևս նոր էր սկսվելու ռազմական տարեգրությունը, որը պետք է նրան՝ իր հայրենակցի նման, բարձրացներ փառքի աստիճաններով: 1821 թ. Վասիլ Բեհբութովը տեղափոխվում է լեյք-գվարդիական Մոսկովյան գունդ, որտեղ էլ ստանում է գնդապետի նոր ուսադիրները: 1821 թ. հուլիսին Բեհբութովը նշանակվում է Մինգրեթյան գնդի հրամանատար: Չորս տարի անց, 1825 թ. Բեհբութովը նշանակվում է Իմերեթիայում գործող 22-րդ դիվիզիայի հրամանատար և մարզի կառավարիչ, իսկ 1828 թ. սկզբներին, երբ դեռ նոր էր բոլորելու երեսույթամյակը, Վ. Բեհբութովն արժանանում է գեներալ-մայորի աստիճանի:

Ծառայությունը Կովկասում: Ախալցխայի պաշտպանությունը:

1828 թ., երբ սկսվեց ռուս-թուրքական պատերազմը, գլխավոր հրամանատար Իվան Պասկևիչը Բեհբութովին հրավիրեց գործող բանակ և նրան վստահեց ջոկատներից մեկի հրամանատարությունը: Բեհբութովի առաջին ակնառու հաջողությունն այս պատերազմում Ախալցխայի բերդի գրավումն էր: Վերջինս թուրքական կարևորագույն ամրություններից մեկն էր Անդրկովկասում և ուներ բնական ու պաշտպանական հզոր պատնեշներ: Թուրքական զորքերի գլխավոր հրամանատար Քյոսա-Մահմեդ փաշան կատաղի դիմադրություն էր ցույց տալիս: Ավելին, երբ օգոստոսի 12-ին Պասկևիչը հայազգի շտաբ-կապիտան Ղորղանյանի միջոցով փորձեց թուրք փաշային անձնատուր լինելու առաջարկ անել, փաշան պատասխանում է՝ «Մեզ միայն թուրն է բաժանում»¹:

Օգոստոսի 15-ին սկսվում է Ախալցխայի բերդի գլխավոր գրոհը: Գեներալ Բեհբութովը գտնվում էր առաջին գծում և անձնական օրինակով ոգևորում էր զինվորներին: Բերդը շուտով գրավվում է, նրա հետ միասին նաև Ախալցխան: Այս փայլուն հաղթանակի համար Վ. Բեհբութովը պարգևատրվում է ադամանդակուռ ոսկյա սրով՝ «Քաջության համար» մակագրությամբ:

Բերդի գրավումից հետո Վ. Բեհբութովը նշանակվում է Ախալցխայի կառավարիչ: Մի ամբողջ տարի՝ մինչև 1829 թ. օգոստոսի 22-ը, Բեհբութովը վարում է Ախալցխայի մարզային վարչության պետի պաշտոնը: Թե որքան արդյունավետ է եղել Բեհբութովի կառավարչությունը Ախալցխայում, այդ մասին իր գրքում պատմում է ռուս պատմաբան Վ.Պոտտոն. «Իշխան Բեհբութովը, որը դեռ նոր էր ստացել գեներալի ուսադիրներ, հայկական արմատներ ուներ

¹ Ушаков 1836, 319.

և գերազանց գիտեր ոչ միայն արևելյան սովորույթները, այլև տեղի ժողովուրդների լեզուն: Կարճ ժամանակում նա կարողացավ այնպիսի վստահություն վայելել բնակիչների շրջանում, որ նույնիսկ Ախալցխայի ըմբոստ ու ռազմատենչ բնակիչները, որոնք անսահմանորեն նվիրված էին թուրքերին, երբեք անկարգությունների չդիմեցին մեր հանդեպ: Անգամ տեղի բեկերը, որոնք նախկինում հայտնի էին իրենց ավազակություններով, մեկ անգամ չէ, որ Բեհբուզովի մոտ էին գալիս հավատարմության երդումներով և մեծարում էին նրան փաշայի պես: Երկրամասում նրա ժողովրդականությունը օր-օրի աճում էր: Ամեն օր բնակիչները նրա մոտ էին գալիս բազում խնդրանքներով և զարմանում էին, երբ կառավարչի հետ հաղորդակցվում էին առանց թարգմանիչների, որոնց այստեղ չէին սիրում թարգմանչական մեքենայությունների համար»²:

Դրանով չէ, սակայն, որ իր անունը հավերժացրեց հայազգի զորավարն այդ պատերազմում: Ռուս-թուրքական 1828–1829 թթ. պատերազմի տարեգրության մեջ կա փառավոր մի էջ, որը պատկանում է բացառապես Վասիլ Բեհբուզովին: Դա Ախալցխայի 1829 թ. փետրվարի հերոսական պաշտպանությունն է: Ահմեդ բեյի գլխավորությամբ թուրքական քսան հազարանոց մի զորաբանակ, պատերազմում բեկում մտցնելու նպատակով շարժվում է Ախալցխա: Բեհբուզովին հրամայված էր ամեն գնով պահել բերդը, թեպետ իր տրամադրության տակ ուներ թուրքականին մի քանի անգամ զիջող ուժեր (ընդամենը երկու գոմարտակ): Թուրքերը բոլոր կողմերից պաշարում են բերդը՝ ակնկալելով հեշտությամբ գրավել այն: Բեհբուզովն այստեղ կարողանում է դրսևորել ոչ միայն դիվանագիտական ունակություններ՝ ամեն անգամ Ահմեդ բեյի սպառնալիքներին արձագանքելով ժամանակ շահելուն միտված պատասխաններով, այլև ցուցաբերում է ռազմավարական բարձր գիտելիքներ, որի շնորհիվ Ախալցխան տասներկու օր շարունակ դիմադրում է թուրքական բանակի հարձակումներին. «Գեներալ-մայոր իշխան Բեհբուզովն իր անձնական օրինակով և ներկայությամբ ոգևորում էր յուրաքանչյուրին: Տեսնելով նրան պարիսպների վրա՝ զինվորները միահամուռ գերադասում էին զենքը ձեռքներին մեռնել, քան բերդը հանձնել թշնամուն: Այդ ընդհանուր անվեհերությունը փոխադարձաբար քաջալերում էր նաև հրամանատարին, նոր ուժ

² Ποττο 1889, 112–113.

Հովհաննիսյան Հ.

ու եռանդ էր տալիս նրան»³ - ասվում էր այդ պատերազմի պատմությանը նվիրված ռուսական հրատարակություններից մեկում:

Ախալցխայի պաշարումը շարունակվում է մինչև գնդապետ Բուրցովի ջոկատի ժամանումը, որի լուրը ստանալուն պես, թուրքերը թողնում են պաշարումը և հապճեպ փախչում բերդի մատույցներից: Արդյունքը եղավ մի քանի հարյուրի հասնող թուրք գերիներ, գրավված թնդանոթներ ու ռազմավար և այդ ամենի դիմաց՝ ընդամենը 24 սպանված և 52 վիրավոր: «Ախալցխայի պաշտպանությունը անվիճելիորեն դասվում է ռուսական բանակի ռազմական մեծ սխրանքների թվին,- գրում է Պոտտոն: - Կովկասում շատերն այդ ժամանակ զարմացան, որ իշխան Բեհբուֆովը չստացավ իրեն արժանի Գեորգիևյան խաչը, այլ պարգևատրվեց միայն Սբ. Աննայի ժապավենով... Այդ ժամանակից արդեն անցել է վաթսուն տարի, սակայն Կովկասում դեռևս չեն մոռացել Ախալցխայի հերոսական պաշտպանությունը, որը մի նոր փառավոր էջ գրեց շիրվանցիների ռազմական տարեգրության մեջ: Չի մոռացվել նաև իշխան Վասիլ Բեհբուֆովի հերոսական անունը, որը հետագայում իրեն հավերժացրեց Բաշ-Քադաքլարի և Բյուրուկդարայի ճակատամարտերում»⁴: Բեհբուֆովի հանդեպ իր հիացմունքը չի թաքցնում նաև գլխավոր հրամանատար Իվան Պասկևիչը և իր շնորհակալագիրն է ուղարկում բերդի պաշպաններին. «Անկեղծորեն շնորհապարտ եմ Ձեզ, քաջարի մարտիկներ: Ձեր սխրանքներն արժանի են Ձեզ: Դուք ապացուցեցիք, որ կարող եք հաղթել ռազմի դաշտում, կարող եք գրավել ամրոցներ և պաշտպանել դրանք...»⁵: Ախալցխայի պաշտպանության համար Վ. Բեհբուֆովն արժանանում է նաև ոսկյա սրի և Սբ. Աննայի առաջին աստիճանի շքանշանի:

Հմուտ կառավարիչ:

Ռուս-թուրքական պատերազմի ավարտից հետո՝ 1830 թ. Բեհբուֆովը նշանակվում է Հայկական մարզի կառավարիչ: Այդ պաշտոնը նա վարում է մինչև 1838 թ., այնուհետև որոշ ժամանակով թողնում է Կովկասը և նշանակվում լեհական Չամոստիե ամրոցի պարետ: Այստեղ էլ 1843 թ. հոկտեմբերի 10-ին Բեհբուֆովը ստանում է գեներալ-լեյտենանտի նոր ուսադիրներ: 1844-ի սկզբներին Բեհբուֆովի կարիքը Կովկասում կրկին զգացվում է: Նա վերադառնում է Կովկաս և նշանակվում Դաղստանի զորքերի հրամանատար: Դա

³ Ушаков 1836, 30.

⁴ Ушаков 1836, 137-138.

⁵ Ушаков 1836, 138.

Գեներալ Վասիլ Բեհբուֆով

Կովկասի լեռնականների դեմ մղվող պատերազմի ամենից եռուն շրջանն էր, որին անմասն չմնաց հայազգի զորապետը: 1845 թ. Բեհբուֆովը պարգևատրվում է Սբ. Վլադիմիրի 2-րդ աստիճանի շքանշանով: 1846 թ. Բեհբուֆովը գրոհով վերցնում է Այմյակի առվը, իսկ երկու օր անց՝ գլխովին ջարդում է Շամիլի ջոկատներից մեկը՝ Կուտիշիխի գյուղի մոտ: Ռազմական այդ հաջողությունների համար Բեհբուֆովը պարգևատրվում է Գեորգիևյան 3-րդ աստիճանի շքանշանով, որին նա վաղուց էր արժանի: Բեհբուֆովի ջոկատն այնուհետև գրավում է Գերգեբիր անառիկ առվը, որի համար պարգևատրվում է Սպիտակ Արծիվ շքանշանով:

1847 թ. վերջերին Բեհբուֆովը նշանակվում է Անդրկովկասի քաղաքացիական վարչության պետ և գլխավոր վարչության խորհրդի նախագահ: 1849 թ. Անդրկովկասում կատարած արդյունավետ աշխատանքի համար ռուսական արքունիքը Բեհբուֆովին պարգևատրում է Ալեքսանդր Նևսկու շքանշանով, իսկ 1851 թ. նույն շքանշանի ադամանդյա շրջանակով, որը ռուսական պատմության մեջ բացառիկ դեպքերից էր:

Վ. Բեհբուֆովը Ղրիմի պատերազմում

1853 թ. սեպտեմբերի 19-ին Վասիլ Բեհբուֆովը նշանակվում է Կովկասյան կորպուսի և Ալեքսանդրապոլյան ջոկատի հրամանատար: Ականատեսները վկայում են, որ Բեհբուֆովի թեկնածությունն անձամբ առաջադրել է Նիկոլայ Առաջինը: Նույն թվականին սկսված Ղրիմի պատերազմը գեներալ-ադյուտանտ Վ. Բեհբուֆովի կենսագրականում նոր փառավոր էջեր պիտի գրեր:

Բեհբուֆովի տված առաջին նշանավոր մարտը Բաշ-Քադաքլարում էր: Նոյեմբերի 14-ին, իր տրամադրության տակ ունենալով ընդամենը 10 հազար զինվոր, Բեհբուֆովը շարժվում է թուրքական 36-հազարանոց բանակի վրա: Ստանալով այդ լուրը, Ահմեդ փաշան շտապում է Բեհբուֆովին դիմավորել Բաշ-Քադաքլարում, մանավանդ որ տեղեկացված էր վերջինիս զորքի թվաքանակի մասին: Երդվելով, որ բոլորին պիտի ջարդի, նա նույնիսկ հրամայել էր թոկեր պատրաստել՝ գերված զինվորներին և սպաներին սուլթանին որպես նվեր ուղարկելու համար: Սակայն նրա հաշվարկները շոտով ի դերև ելան: Բեհբուֆովը, որն անձամբ էր մշակել մարտի պլանը, ուժերի մի մասն ուղղում է դեպի Օղուզլիի բարձրունքները՝ թուրքերին նահանջի հնարավորությունից զրկելու համար: Ճակատամարտը սկսվում է երկկողմանի կատաղի գրոհներով: Մի պահ ռուսական բանակի դրությունը ծանրանում է. թուրքերն օգտվելով թվական գերակշռությունից, շրջապատման սպառնալիք են

Հովհաննիսյան Հ.

ստեղծում ռուսական բանակի համար: Այդ ծանր պահին, ինչպես վայել է քաջ հրամանատարին, Բեհբուֆովը վերցնում է Երևանյան կարաբիներների երկու վաշտ և անձամբ գրոհի է տանում նրանց: Այս ձեռնարկն էլ փաստորեն վճռում է ճակատամարտի ելքը. չդիմանալով Բեհբուֆովի սրընթաց գրոհին, նախ՝ տեղի է տալիս թուրքերի աջ թևը, ապա նաև կենտրոնը: Քիչ անց, թուրքական բանակը Ահմեդ փաշայի հետ միասին իր փրկությունը գտնում է համընդհանուր փախուստի մեջ՝ մարտի դաշտում թողնելով 24 հրանոթ, ողջ ճամբարն ու գումակը: Թուրքական զինուժի կորուստը կազմում է 6 հազար սպանված, այն դեպքում, երբ Բեհբուֆովը տվել էր ընդամենը 300 զինվորի կորուստ և 900 վիրավոր⁶:

Այս ճակատամարտի մասին ուշագրավ հուշեր է պատմում գեներալ-լեյտենանտ Պավել Ռուդակովը: Հուշերը բավական ծավալուն և ընդարձակ են, ուստի մենք կներկայացնենք այն հատվածները, որոնք անմիջականորեն վերաբերում են Վասիլ Բեհբուֆովին. «Թուրքերը ռազմական զգալի ուժեր կուտակեցին Կարսի ուղղությամբ՝ Ալեքսանդրապոլից 70 վերստ հեռավորության վրա, ավերեցին ու թալանեցին սահմանային մեր մի քանի գյուղեր: Ստանալով այդ մասին տեղեկությունը, իշխան Վորոնցովը շտապ կարգով հրամայեց հավաքել մոտ 14 հազարի հասնող Ալեքսանդրապոլյան ջոկատը՝ գեներալ-լեյտենանտ, Կովկասի ավագ սերնդի վետերան, քաջի ու օրինակելի զորապետի համբավ վայելող իշխան Վ. Բեհբուֆովի հրամանատարությամբ... Նոյեմբերի 19-ին իշխանը շարժվեց Բաշ-Քադաքլար... Հապաղել այլևս չէր կարելի. իշխանը հրավիրեց ռազմական խորհուրդ և որոշում կայացրեց անմիջապես հարձակման անցնել թուրքերի դեմ, չնայած թշնամու թվական ահռելի գերազանցությանը: ... Այս սարսափելի ճակատամարտը հիրավի կարող է դասվել ռուսական բանակի նշանավոր ու հերոսական ճակատամարտերի թվին, որի հաղթանակի պատիվն առանց բացառության և հավասարապես պատկանում էր կռվի բոլոր մասնակիցներին՝ հրամանատար Բեհբուֆովից սկսած մինչև վերջին զինվորը: Իշխան Բեհբուֆովն այստեղ ցույց տվեց, որ տիրապետում է անձնական նախանձելի քաջության, երևում էր մարտի ամենավտանգավոր հատվածներում և ոգևորում էր զորքերին այնտեղ, ուր դրա հարկը կար...»⁷, - գրում է ռուս գեներալը:

⁶ Богданович 1876, 252.

⁷ Русская старина 1883, 526–528.

Գեներալ Վասիլ Բեհբուֆով

Ռազմագետները բարձր են գնահատել գեներալ Բեհբուֆովի ռազմավարական տաղանդի դրսևորումը այդ ճակատամարտում. «Բաշ-Քադաքլարի ճակատամարտի արդյունքները Անդրկովկասյան երկրամասի համար հսկայական էին... Բեհբուֆովի ջոկատի վերադարձը Ալեքսանդրապոլ՝ հանդիսավոր էր... Քադաքի բնակիչները մեծից փոքր, դրոշակներով և սրբապատկերներով դուրս էին եկել դիմավորելու հաղթողներին և Արփաչայի առջևի բարձրունքները պատելով, բարձրաձայն բացականչություններով ողջունում էին ջոկատի մուտքը... Հազիվ էր իշխան Բեհբուֆովը անցել կամուրջը, երբ նրան շրջապատեց ժողովրդի հոծ բազմությունը... հավելով Բեհբուֆովի ձիու ասպանդակներին, համբուրում էին նրա ձեռքերն ու ոտքերը»⁸, - գրում է ռուս ռազմական պատմաբան Մ. Բոգդանովիչը, որն, ի դեպ, Ղրիմի պատերազմի մասին չորս հատորանոց աշխատության հեղինակ է:

Բաշ-Քադաքլարի հաղթական ճակատամարտից հետո շատերն էին սպասում, որ Բեհբուֆովը կգարգացնի հարձակումը Կարսի ուղղությամբ և կպաշարի այն: Սակայն, հակառակ դրան, նա իր զորքերը հետ է քաշում Ալեքսանդրապոլ՝ ձմեռելու համար: Բնականաբար, ռազմակայանում գտնվեցին մարդիկ, որոնք մեղադրեցին Բեհբուֆովին՝ հարձակումը չգարգացնելու և Կարսի բերդը չգրավելու համար: Այդ մարդկանց թվում էր նաև հարազատ եղբայրը՝ գեներալ-լեյտենանտ Դավիթ Բեհբուֆովը: 1854 թ. հոկտեմբերի 17-ին Ալեքսանդրապոլից եղբորը գրած նամակում Վասիլ Բեհբուֆովը հայտնելով, որ թագավորը տեղեկանալով իր տրամադրության տակ եղած զինուժի մասին, ոչ միայն չի դատապարտել իրեն, այլև պարգևատրել է Գեորգիկյան շքանշանով, այնուհետև գրում է. «Այժմ, դիմելով դատավորներին, որոնք գեներալների գործողությունները քննում են ռազմական գործի խիստ կանոններով, ասեմ, որ հաղթանակը ձեռք է բերված և խնդիրն իրագործված է, քանի որ թշնամին մեր սահմաններից հեռու է շարտված ու նրա մոտիվը ջարդված է: Ես թագավորի ողորմածությամբ կրում եմ Գեորգիկյան երկրորդ աստիճանը, զորքերը տեղավորված են ձմեռանոցներում հենց սահմանի մոտ, իսկ դուք, հարգարժան անողոք դատավորներ, ցանկանում էիք, որ ես, օգտվելով հաղթանակից, գրավեի Կարսը և մնայի այնտեղ ձմեռելու՝: Լավ և համեղ ճաշից հետո, տաք սենյակում նստած, սիգարը բերանին, ձեզ համար շատ հեշտ է այդպես դատել...»⁹:

⁸ Богданович 1876, 252, 256.

⁹ Кавказский сборник 1902, 128.

Հովհաննիսյան Հ.

Բեհբուքովի ամենից տպավորիչ ռազմական հաղթանակն, իհարկե, Քյուրուկդարայի նշանավոր ճակատամարտում էր 1854 թ. հուլիսի 24-ին: Թուրքերը, որոնք ոչ մի կերպ չէին ուզում հաշտվել Կովկասյան ճակատում կրած իրենց պարտությունների հետո, փորձում էին բեկում մտցնել պատերազմի մեջ: Այդ «առաքելությունն» իր վրա է վերցնում Մուստաֆա-Չարիֆ փաշան, նպատակ ունենալով ջախջախել Ալեքսանդրապոլյան ջոկատը: Բեհբուքովի դեմ հաղթական մարտ վարելու համար նա նույնիսկ «մշակել» էր հատուկ պլան, որի հեղինակը ֆրանսիացի գեներալ Գյոմոնն էր: Թուրքերը խնդիր էին դրել օգտվել ուժերի իրենց եռակի գերակշռությունից՝ մոտ 60 հազար ասկյար, հարձակվել ռուսական ջոկատի վրա, շրջապատել նրան և դրանով ավարտել ռազմական գործողությունները Կովկասյան ճակատում: Հարձակումը նախատեսվում էր սկսել 1854 թ. հուլիսի վերջերին:

Հետախուզությունից տեղեկանալով, որ թուրքական գոմակը բռնել է Կարսի ճանապարհը, Բեհբուքովը որոշում է օգտվել այդ հանգամանքից և հարձակվել թուրքական բանակի վրա՝ թեպետ իր տրամադրության տակ ուներ ընդամենը 18 հազար զինվոր: Այս ճակատամարտում էլ Բեհբուքովն աչքի ընկավ անձնական սխրանքով. ճակատամարտի թեժ պահին, երբ ռուսներին արդեն հաջողվել էր կանգնեցնել թուրքերի առաջխաղացումը, Բեհբուքովը, ջոկատի գլուխն անցած, իր զինվորներին տարավ հաղթական գրոհի: Նրա աջ և ձախ թևում կռվում էին նրա երկու հայրենակիցները՝ աջում Լորիս-Մելիքովն էր, իսկ ձախում՝ Նովորոսիյսկյան դրագունյան չորրորդ գնդի հրամանատար, հայազգի գեներալ-մայոր Տինատուրովը: Ճակատամարտի մասնակիցների թվում էր Սկոբելևը, որը հետագայում դարձավ 1877-1878 թթ. ռուս-թուրքական պատերազմի Բալկանյան ճակատի հերոս գեներալներից մեկը: Հենց այս հարձակումն էլ վճռորոշ դարձավ ճակատամարտի ելքի հարցում և միայն ռուս զինվորների հոգնածությունը թուրքերին փրկեց վերջնական ջախջախումից: Եվ այդուհանդերձ, Լորիս-Մելիքովի «որսորդները» շարունակեցին թուրքերին հետապնդել մինչև իրենց ճամբար:

Թուրքական բանակի մնացորդները պատսպարվեցին Կարսում: Գնահատելով այս ճակատամարտը, գեներալ Պ. Ռուդակովը գրում է. «Եկավ հուլիսի 24-ը: Օր, որը մի նոր էջ պիտի գրեր ռուսական զենքի հաղթական տարեգրությունում: Այստեղ իր վերջնական հաստատումը գտավ նաև իշխան Բեհբուքովի ռազմական փառքը... Մուստաֆա-Չարիֆ փաշան մեր նկատմամբ ունենալով թվական զգալի առավելություն, գրեթե երկու անգամ, խայ-

Գեներալ Վասիլ Բեհբուզով

տառակ պարտություն կրեց և գերվեց...»¹⁰: Իսկ այս գրառումն իսկապես ուշագրավ է. «Բեհբուզովի հետ միասին ճակատամարտում հրամաններ էին տալիս նաև իշխան Բարյատինսկին, հրետանային մասի պետ Բրիմները, հեծելազորային գնդի հրամանատար Բոգովուտը և էլի ուրիշներ... Բոլոր այս հրամանատարների հաջողության փառքն ավելի մեծ էր, քան Բաշ-Քադաքլարում: Սակայն Քյուրուկդարայի փառքը միանձնյա պատկանում էր միմիայն իշխան Բեհբուզովին»¹¹:

Գլխավոր գնահատանքն, իհարկե, կայսր Նիկոլայ Առաջինի պարզևն էր: Ստանալով Քյուրուկդարայի հաղթական լուրը, կայսրն իշխանին ուղարկեց Անդրեյ Պերվոզվաննի շքանշանը, որի պատվին ի դեպ, Ռուսաստանում դեռ ոչ ոք գեներալ-լեյտենանտի աստիճանում չէր արժանացել: Իսկ ընդհանրապես, Պետրոս Առաջինի կողմից սահմանած այս պարգևին Ռուսաստանում արժանացել են ընդամենը մի քանի բարձրաստիճան զինվորականներ: Այստեղ էր, որ կայսր Նիկոլայը Բեհբուզովին էր ուղղել իր նշանավոր խոսքերը՝ «Իշխան Բեհբուզովն ինձ ուզում է զարմացնել իր հաղթանակով, իսկ ես նրան կզարմացնեմ իմ պարգևով»¹²: Ռուս սպաներից մեկը իր հուշերում պատմում է, որ երբ տեղի է ունենում Բեհբուզովին շքանշանի հանձնման հանդիսավոր արարողությունը, «սիրված հրամանատարի պատվին հնչում են բոլոր բացականչություններ... Ոգևորությունն ու ուրախությունը համընդհանուր էր: Նույն պահին իշխանի վրա անցկացրին շքանշանի հետ ստացված նոր ժապավենը: Ողջունելով բանակին, իշխան Բեհբուզովը նրանց դիմեց հետևյալ խոսքերով. «Տիրակալի բարեհաճության համար ես առաջին հերթին պարտական եմ Ձեզ, պարոնայք սպաներ, և Ձեզ, իմ սիրելի զինվորներ: Ձեզ համարում եմ իմ անվամբ պարգևատրվածներ: - Պատրաստ ենք ծառայելու, գեներալին ողջունեցին զինվորները և այդ ողջույնն անկեղծ էր... Իշխան Բեհբուզովի հանդեպ մեր՝ սպաներիս ջերմ զգացումներն արտահայտվեցին նրա խրճիթում, իր բացած աղ ու հացի շուրջ... »¹³:

Ռուս գեներալ Պ. Ռուդակովի հուշերում առավել հետաքրքրականը Բեհբուզովի անձի բնութագրությունն է. «Իշխան Բեհբուզովի հետ ես ծանոթացա արշավանքի նախօրյակին,- գրում է նա,- այնուհետև նրա հետ եղա բոլոր ճակատամարտերում և վերջապես՝ ձմռան մի քանի ամիսները միասին անցկաց-

¹⁰ Русская старина 1883, 529.

¹¹ Русская старина 1883, 529.

¹² Русская старина 1883, 529.

¹³ Военный сборник 1860, 166–167.

Հովհաննիսյան Հ.

րեցինք Ալեքսանդրապոլում... Բեհբուքովը ծագում էր հայկական նշանավոր տոհմից, պատանեկությունն անց էր կացրել Պետերբուրգում՝ ստանալով աշխարհիկ լավագույն կրթություն: Ծառայել է սկզբում գվարդիայում, այնուհետև ուղարկվել է Կովկաս: Ականատեսը լինելով բազում փորձությունների ու դժվարությունների, Բեհբուքովն այս պատերազմում իրեն դրսևորեց բացառապես գերազանց կողմերով և իսկական հերոսի հոչակ ձեռք բերեց... Կառուցվածքով տիպիկ հայկական բնութագիր ուներ. բավական մեծ քթի հետ միասին ուներ փոքր, սակայն շարժուն, խորաթափանց ու իմաստություն արտահայտող աչքեր: Մազերը, որ զգացվում էին, որ երբևէ սև են եղել, այժմ արդեն բավականին ճերմակել էին: Դեմքը ժպիտ էր արտահայտում, հասակը միջինից փոքր-ինչ բարձր էր... իրանը նիհարավուն էր և տարիքից չափից ավելի կորացած: Նրա քայլվածքը կենդանի էր ու բարի... օժտված էր զինվորի հետ վարվելու մեծ շնորհով և մշտապես նրանց ոգևորում էր սիրալիր խոսքերով... Չստանալով զինվորական հատուկ կրթություն,- շարունակում է այնուհետև Ռուդակովը,- իշխանն իրեն չէր համարում ոչ հմուտ ռազմագետ և ոչ էլ նշանավոր տեսաբան, սակայն օժտված լինելով բնատուր խելքով ու փորձառությամբ և տիրապետելով մեծ քաջության, իր բոլոր արժանիքներով հանդերձ, նա մարմնավորում էր հրամանատարի ու կազմակերպչի հրաշալի կերպար, որի ղեկավարության տակ ենթակաների համար ծառայելը դյուրին էր և հաճելի... զինվորների շքանշանները Բեհբուքովն անձամբ էր հանձնում և բոլորին մեկ առ մեկ նվիրում էր մի բարի խոսք, որը նրանք համարում էին որպես թե երկրային պարգև...»¹⁴:

Ռուս գեներալ Ա. Զիսսերմանը, ով ժամանակին քննադատել էր Բեհբուքովին Բաշ-Քադաքլարից հետո ցուցաբերած «անվճռականության համար», հետագայում ստիպված էր խոստովանել, որ. «Քյուրուկդարայի ճակատամարտը նշանավոր գեներալի նշանավոր ճակատամարտերից մեկն էր: Իշխան Բեհբուքովը խելացի ու կրթված անձնավորություն էր: Իր էությամբ լինելով գերազանց կազմակերպիչ, նա գիտեր հաղորդակցվել զինվորի հետ և հոգալ նրա մասին, արժանի և սիրալիր էր նաև սպաների հանդեպ»¹⁵:

Եվ այդուհանդերձ, Քյուրուկդարայի ճակատամարտից հետո Կովկասյան գործող կորպուսը 1855թ. մայիսից նոր հրամանատար ունեցավ, ի դեմս գեներալ Նիկոլայ Մուրավյովի (ռազմագիտության մեջ հայտնի է որպես Մուրավ-

¹⁴ Русская старина 1883, 528.

¹⁵ Русский архив 1888, 227.

ԳԵՆԵՐԱԼ ՎԱՍԻԼ ԲԵԻՐՈՒԹՎԸ

յով-Կարսսկի – Հ.Հ.): Նրան էլ հանձնարարվեց գլխավորել ռազմական հետազա գործողությունները:

Վասիլ Բեիրութովը նշանակվում է Կովկասի քաղաքացիական մասի կառավարիչ և գործող կորպուսի մեջ չմտնող Կովկասյան առանձին բանակի հրամանատար: Այնուհետև մեկ տարի՝ 1856–57 թթ., Բեիրութովը վարում է Կովկասի գլխավոր վարչությանը կից ժամանակավոր կոմիտեի նախագահի պաշտոնը, իսկ մի կարճատև ժամանակ, մինչև նոր կառավարչապետ Միխայիլ Բարյատինսկու ժամանումը, կատարում է Կովկասի փոխարքայի պարտականությունները: 1857 թ. հունվարի 6-ին, Սուրբ Ծննդյան օրը, հայազգի գեներալը ստանում է հետևագործի (ինֆանտերիայի) գեներալի պատվավոր աստիճան. համեմատության համար, նշենք, որ նույն աստիճանով իր մահկանացուն է կնքել նաև Կովկասի լեգենդար զորավար Ալեքսեյ Երմոլովը:

Վասիլ Բեիրութովի մասին պատմող հուշերը ռուսական ամսագրերում բավական շատ են, ինչը վկայում է նրա ռազմական մեծ վաստակի ու հմուտ զորավարի համբավի մասին: Այս հուշերի հեղինակն, օրինակ, հայազգի զորապետի ծառայակիցներից Միխայիլ Օլշևսկին է, Կովկասյան հատուկ կորպուսի շտաբի պետը: Հուշերը վկայում են, թե ռուս գեներալը որքան քաջատեղյակ է Բեիրութովի կենսագրական ու ռազմական փառքի մանրամասներին. «Իշխան Բեիրութովը պատկանում է սակավաթիվ այն պատվավոր տոհմերի թվին, որոնց հայրենիքը լինելով Հայաստանը, բարձրագույն տեղ են գրավել Վրաստանի նշանավոր իշխանական տների շարքում: Նրա նախնիները առաջնային դիրք են ունեցել վրաց արքունիքում և աչքի են ընկել բազում հերոսական գործերով... Իշխան Վասիլի Օսիպովիչը, որն ամենից կրտսերն էր երեք եղբայրների մեջ, Վրաստանում առաջին իշխանն էր, որն իր դաստիարակությունը ստացավ Պետերբուրգում: Ավարտելով կադետական առաջին կորպուսը, 1809 թ. եկավ Թիֆլիս և սկզբում ծառայության անցավ գեներալներ Տորմասովի և Պաուլուչի մոտ, ապա դարձավ Երմոլովի համհարզը: 1821 թ. Վ. Բեիրութովը նշանակվեց Մենգրեյան գնդի հրամանատար, Ախալցխայի գրավումից հետո՝ Ախալցխայի փաշայության կառավարիչ, իսկ 1830–1838 թթ.՝ Հայկական մարզի կառավարիչ...»¹⁶: Ռուս գեներալն այնուհետև ուշագրավ մանրամասներ է պատմում նրա ռազմական նշանավոր գործողություններից՝ ամենուր դրվատանքի խոսքեր ուղղելով Բեիրութովի հասցեին:

¹⁶ Русский архив 1888, 172.

Հովհաննիսյան Հ.

«Ռուսկայա ստարինա» ամսագրում էլ Բեհբուջովի մասին իր տպավորություններն է կիսել նշանավոր կովկասագետ Ալ. Բերժեն: Թեպետ հեղինակի հրապարակման գլխավոր դեմքը կառավարչապետ Նիկոլայ Մուրավյովն էր, այդուհանդերձ, Բերժեն ուշագրավ զուգահեռներ է անցկացնում նրա և Բեհբուջովի միջև: Բերժեն նախ ներկայացնում է Մուրավյովի կարծիքը հայազգի զորապետի մասին. «Գործող կորպուսի հրամանատար Վասիլ Բեհբուջովը՝ Բաշ-Քադաքլարի և Բյուրուկդարայի արժանի հաղթողը, իմ երիտասարդական տարիների ծառայակիցն է. իմ խորին հարգանքն եմ արտահայտում նրա հերոսությունների հանդեպ, որոնք պահպանեցին այս երկրամասը... Ժամանելով այստեղ, ես զորքերը գտա գերազանց վիճակում, որոնք ենթակա էին գեներալ-լեյտենանտ իշխան Վ. Բեհբուջովին»¹⁷:

Բերժեն այնուհետև հետաքրքիր դիտարկում է անում. «Այսպիսին էր Մուրավյովի կարծիքն իշխան Բեհբուջովի մասին, որին նա ուղարկեց Թիֆլիս՝ տալով նրան այն զորքերը, որոնք չէին մտնում գործող բանակի կազմի մեջ: Ուստի հարց է առաջանում,- շարունակում է Բերժեն,- ինչը՝ ստիպեց կառավարչին, իր ուսերից վայր դնել հրամանատարական արժանի դիրքը և անձամբ գրավել այդ տեղը և որքանով գործը դրանից շահեց»¹⁸: Բերժենի կարծիքով, այդ ամենի «մեղավորն» ինքը Բեհբուջովն էր, քանի որ «Մուրավյովն անտարբերությամբ չէր նայում իր ավագ ընկերոջ ռազմական սխրանքներին, ինչը չէր կարող նրա մեջ նախանձի հասկանալի զգացում չառաջացնել»¹⁹- գրում է նա:

Ավելին, համեմատական զուգահեռներ անցկացնելով ռուսական բանակի երկու զորապետերի միջև, Բերժեն, ի վերջո, նախապատվությունը տալիս է հայազգի զորապետին. «1855 թ. սեպտեմբերի 17-ի Կարսի անհաջող գրոհից հետո զորքերի մեջ կորավ Մուրավյովի նկատմամբ հավատը՝ պատերազմը հաղթական ավարտի հասցնելու խնդրում, որն ամենուր իր ժամանակին ուղեկցում էր իշխան Բեհբուջովին: Համընդհանուր կարծիքով, նրա դեմ չէր կարող կանգնել նաև Կարսը: Մենք ևս այդ կարծիքին ենք,- գրում է Բերժեն: - Իշխան Բեհբուջովի առավելությունը Ն. Մուրավյովի նկատմամբ միանգամից աչքի էր զարնում... Բեհբուջովը տիրապետում էր շնորհների, որոնք անհամե-

¹⁷ Русская старина 1873, 608.

¹⁸ Русская старина 1873, 608–609.

¹⁹ Русская старина 1873, 608–609.

Գեներալ Վասիլ Բեհբուֆով

մատ ցայտուն էին, քան ուներ Մուրավյովը, չխոսելով արդեն այն մասին, որ նա միաժամանակ գերազանց կազմակերպիչ էր ու կառավարիչ»²⁰:

Որպես ասվածի հավելում, կցանկանայինք մեջբերել ռուս գեներալներից մեկի հուշերից ուշագրավ մի հատված. «Բեհբուֆովին փոխելուց հետո, մենք շատ հաճախ էինք հիշում Քյուրուկդարայի փառավոր ժամանակները: Բեհբուֆովի հայտնվելուն պես՝ ողջույնի բացականչությունները երկար ժամանակ չէին դադարում, հատկապես երբ նա գոմարտակից գոմարտակ էր անցնում, հարյուրակից հարյուրակ: Ձինվորները հրճվանքով էին դիմավորում իրենց հրամանատարին... Այն ժամանակ, մենք մեծ ոգևորությամբ էինք թամբում մեր ձիերը և առաջ էինք սլանում՝ խիզախելու անսանձ ձգտումով...»²¹:

Ուր էլ որ ծառայել է հայազգի զորապետը, ամենուր թողել է հմուտ ռազմագետի և խելացի կազմակերպչի համբավ: Ուստի զարմանալի ոչինչ չկա նրանում, որ նրա հետ ծառայություն կատարած ռուս բարձրաստիճան սպաներն ու պաշտոնյաներն այդպես գովեստով էին խոսում նրա անձնական բարձր որակների մասին. «Վասիլ Բեհբուֆովը,- գրում է Կովկասին քաջաճանոթ գեներալ Ինսարսկին,- հուժկու անուն է Կովկասում: Նա բավական հեղինակություն և հռչակ ունի ողջ Ռուսաստանում: Հայտնի է, որ արևելյան պատերազմի նախօրյակին նա հրավիրվեց Պետերբուրգ՝ գլխավորելու Կովկասյան մեր սահմանների պահպանությունը՝ համոզված լինելով, որ նրան, որպես տեղացու և խելացի անձնավորության, քաջ հայտնի են ժողովրդի ոգին և պաշտպանության ամենատարբեր միջոցները: Իշխան Բեհբուֆովը Պետերբուրգում թողեց հիանալի տպավորություն՝ շնորհիվ իր խելքի և իմաստության... Երբ պատերազմը սկսվեց, Բեհբուֆովը դարձավ կովկասյան բանակի գլխավոր հրամանատար և այնպիսի մեծ գործեր կատարեց, որոնք ավելի բարձրացրին նրա փառքը»²²: Նույն գնահատականն է նաև «Կավկազ» թերթում Վ. Բեհբուֆովին նվիրված այս ակնարկում. «Ավելի քան կես դար շարունակ, գործունեության մի ոլորտից անցնելով մյուսը, - գրում էր թերթը, - հայազգի նշանավոր այս զորավարն աճեց ու հասունացավ իր բարձրագույն ծառայողական կոչման համար, իսկ վերջերս արժանացավ նաև թագավոր կայսեր մեծ վստահությանը»²³:

²⁰ Русская старина 1873, 608–609.

²¹ Военный сборник 1863, 486.

²² Русский архив 1868, 1007–1008.

²³ Кавказ 1854, N 27.

Հովհաննիսյան Հ.

Հայազգի զորապետն իր մահկանացուն կնքեց 1858 թ. մարտի 10-ին, Թիֆլիսում՝ սերունդներին թողնելով քաջարի ու հմուտ զորավարի վաստակած անուն: Ինչպես գրում է ռուս պատմաբան Վ.Պոտտոն, «ռուս զորապետերից քչերին հաջողվեց այդպիսի անուն վաստակել ու դրվատանքի արժանանալ ռուս հասարակայնության շրջանում»²⁴: Հայազգի զորապետին նվիրված ակնարկն ուզում ենք ավարտել մեր մեծանուն հայրենակցի՝ Խաչատուր Աբովյանի հետևյալ տողերով. «Մադաթովի ու Բեհբուդովի արածը բավական է, որ աշխարհը իմանա, թե ինչ հոգի ուներ էն ժամանակ մեր ազգը»²⁵: Եվ դա ճշմարտություն էր...

Եզրակացություններ

Ծառայության անցնելով ռազմական և քաղաքացիական ոլորտներում, Վասիլ Բեհբուդովն ամենուրեք վաստակեց հմուտ հրամանատարի ու կառավարչի համբավ: 1819–1820 թթ. Բեհբուդովը մասնակցություն է ունենում Կովկասի լեռնականների դեմ սկսված կռիվներին, աչքի ընկնում ռազմական խորը գիտելիքներով և մարտը վարելու արտասովոր ունակություններով: Բեհբուդովը պարգևատրվում է Սբ. Վլադիմիրի 4-րդ աստիճանի շքանշանով:

1828 թ., երբ սկսվեց ռուս-թուրքական պատերազմը, գլխավոր հրամանատար Իվան Պասկևիչը Բեհբուդովին հրավիրեց գործող բանակ և նրան վստահեց ջոկատներից մեկի հրամանատարությունը: Բեհբուդովի առաջին ակնառու հաջողությունն այս պատերազմում Ախալցխայի բերդի գրավումն էր:

Ռուս-թուրքական 1828–1829 թթ. պատերազմի տարեգրության մեջ կա փառավոր մի էջ, որը պատկանում է բացառապես Վասիլ Բեհբուդովին: Դա Ախալցխայի 1829 թ. փետրվարի հերոսական պաշտպանությունն է: Հայազգի զորապետի ցուցաբերած ռազմավարական բարձր գիտելիքների շնորհիվ Ախալցխայի բերդը տասներկու օր շարունակ դիմադրեց թուրքական բանակի հարձակումներին և բերդը անառիկ պահեց: Ախալցխայի բերդի պաշտպանության ժամանակ ցուցաբերած արիության համար Վասիլ Բեհբուդովն արժանանում է ոսկյա սրի ու սբ. Աննայի առաջին աստիճանի շքանշանի:

Ռուս-թուրքական պատերազմի ավարտից հետո՝ 1830 թ., Բեհբուդովը նշանակվում է Հայկական մարզի կառավարիչ: Այդ պաշտոնը նա վարում է մինչև 1838 թ., այնուհետև որոշ ժամանակով թողնում է Կովկասը և նշանակվում լեհական Զամոստիե ամրոցի պարետ: Այստեղ էլ 1843 թ. հոկտեմբերի

²⁴ Потто 1889, 138.

²⁵ Աբովյան 1984, 157:

ԳԵՆԵՐԱԼ ՎԱՍԻԼ ԲԵԻՐՈՒԹՅՈՒՆ

10-ին Բեիրութովը ստանում է գեներալ-լեյտենանտի նոր օադիրներ: 1844 թ. նա վերադառնում է Կովկաս և նշանակվում Դաղստանի զորքերի հրամանատար:

1847 թ. վերջերին Բեիրութովը նշանակվում է Անդրկովկասի քաղաքացիական վարչության պետ և գլխավոր վարչության խորհրդի նախագահ: 1849 Անդրկովկասում կատարած արդյունավետ աշխատանքի համար ռուսական արքունիքը Բեիրութովին պարգևատրվում է Ալեքսանդր Նևսկու շքանշանով, իսկ 1851 թ. նույն շքանշանի ադամանդյա շրջանակով, որը ռուսական պատմության մեջ բացառիկ դեպքերից էր:

1853 թ. սեպտեմբերի 19-ին Վասիլ Բեիրութովը նշանակվում է Կովկասյան կորպուսի և Ալեքսանդրապոլյան ջոկատի հրամանատար: Նույն թվականին սկսված Ղրիմի պատերազմը գեներալ-ադյուտանտ Վ. Բեիրութովի կենսագրականում բազում փառավոր էջեր պիտի գրեր: Բեիրութովի տված առաջին նշանավոր մարտը Բաշ-Քադաքլարում էր:

Բեիրութովի ամենից տպավորիչ ռազմական հաղթանակն, իհարկե, Քյուրուկդարայի նշանավոր ճակատամարտում էր՝ 1854 թ. հուլիսի 24-ին: Այս ճակատամարտում իր վերջնական հաստատումը գտավ նաև իշխան Բեիրութովի ռազմական փառքը:

Հետագայում Վասիլ Բեիրութովը թողնում է ռազմական ծառայությունը և նշանակվում է Կովկասի քաղաքացիական մասի կառավարիչ: Հայազգի զորապետն իր մահկանացուն կնքեց 1858 թ. մարտի 10-ին, Թիֆլիսում՝ սերունդներին թողնելով քաջարի ու հմուտ զորավարի վաստակած անուն: Ինչպես գրում է ռուս պատմաբան Վ. Պոտտոն, «ռուս զորապետներից քչերին հաջողվեց այդպիսի անուն վաստակել ու դրվատանքի արժանանալ ռուս հասարակայնության շրջանում»:

ՄԱՏԵՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Արսլան Խ. 1984, Երկեր, Երևան, «Սովետական գրող», 449 էջ:

Богданович М. 1876, Восточная война, 1853-1856 годов: СПб., тип. Ф. Сущинского, т. 1, II, IV, 278, 40 с.

Военный сборник, 1860, т. 13, с. 166–167.

Военный сборник, 1863, N 2, с. 486.

Русская старина, 1883, N 12, с. 526–529.

Кавказский сборник, т. XXIII, Тифлис, 1902, с.128.

Кавказ, 1854, N 27.

- Потто В.** 1889, Кавказская война в отдельных очерках, эпизодах, легендах и биографиях. Турецкая война 1828–1829 гг., СПб., т. 4, 731 с.
Русская старина, 1883, N 12, с. 528.
Русский архив, 1888, N 10, с. 172–227.
Русская старина, 1873, N 10, с. 608–609.
Русский архив, 1868, кн. 8, с. 1007–1008.
Ушаков Н.И. 1836, История военных действий в Азиатской Турции в 1828–1829 гг., ч. 1, СПб., 439 с., ч. 2, 326 с.

ГЕНЕРАЛ ВАСИЛ БЕБУТОВ

ОГАНЕСЯН А.

Резюме

Ключевые слова: генерал Бебутов, армянский полководец, русская армия, война, победы, летопись, вклад.

Генерал Василий Осипович Бебутов (1791–1857) вписал блестящие страницы в летопись русского военного искусства и был представлен почти ко всем высшим наградам русской армии. Во время Крымской войны получив известие о победе русских войск в Кюрукдаринском сражении в 1854 г., император Николай наградил генерала Бебутова орденом Андрея Первозванного, которым в генерал-лейтенантском чине в России еще никто не был награжден. Увековечив свое имя на полях сражений, генерал Бебутов навсегда остался и в памяти армянского народа.

GENERAL VASIL BEBUTOV

HOVHANNISYAN H.

Summary

Key words: General Bebutov, Armenian commander, Russian army, war, victories, chronicle, contribution.

Գեներալ Վասիլ Բեհբուդով

The article is devoted to the military leadership activities of the outstanding Armenian general Vasil Osipovich Bebutov (1791–1857) and highlights his decisive role in the victories of the Russian army. General Bebutov wrote glorious pages in the annals of Russian military art, received almost all the highest awards of the Russian army. So, having received the news of the victory of the Russian troops in the battle of Kurukdara in 1854 during the Crimean War, Emperor Nicholay awarded General Bebutov with the Order of Andrey Pervozvanny, which no one had ever received in the rank of a General-Lieutenant in Russia. General Bebutov's name immortalized on the battlefields remained in the memory of the Armenian nation too.